

МІСЦЕ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

PLACE OF THE SPECIAL LEGAL REGIME OF ECONOMIC ACTIVITY IN THE SYSTEM OF ECONOMIC LEGISLATION

Серебряк С.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правознавства

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Стаття присвячена висвітленню однієї з найбільш важливих в умовах сьогодення проблем – модернізації господарського законодавства на прикладі встановлення місця спеціальних режимів господарювання у системі господарського законодавства. Автором виокремлені основні виклики, які стоять перед українським законодавцем сьогодні щодо переосмислення та реформування основних підвалин господарсько-правового механізму регулювання економічних відносин. Наголошено, що основними завданнями щодо реформування господарського законодавства є такі: забезпечення максимально можливого довоєнного рівня функціонування економічної системи України в умовах дії правового режиму воєнного стану; залучення додаткових надходжень до бюджетів різного рівня; пошук оптимальних економіко-правових рішень щодо використання логістичних шляхів для здійснення міжнародної торгівлі з урахування факту блокування перевезень водними шляхами тощо.

Також визначено поняття господарського законодавства та виокремлені певні групи нормативно-правових актів, які складають основу господарського законодавства України та критерії їхнього поділу.

У статті досліджено економіко-правові підстави визначення ролі спеціальних режимів здійснення господарської діяльності в особливих умовах та значення і можливість запровадження при цьому спеціальних режимів господарювання різних видів. Підкреслено місце спеціальних режимів господарювання у механізмі відновлення економіки та подоланні викликів, пов'язаних за пандемією, дією правового режиму воєнного стану тощо.

Запропоновано низку напрямків, спрямованих на вдосконалення державної політики у сфері правового регулювання спеціальних режимів здійснення господарської діяльності, з урахуванням наявного європейського досвіду, поточної ситуації в Україні, а також специфіки здійснення господарювання в умовах повномасштабної війни. Автором окреслено основні напрямки реформування законодавства у вказаній сфері.

Наголошено, що спеціальний правовий режим господарювання займає чільне місце в системі господарського законодавства: він дає можливість більш гнучкого моделювання правових норм з метою досягнення цілей регулювання окремих сфер економіки, галузей народного господарства, окремих територій та встановлює особливий, відмінний від звичайного порядок регулювання господарських відносин.

Ключові слова: спеціальний режим, спеціальний режим господарювання, державна політика у сфері господарювання, господарське законодавство, модернізація господарського законодавства.

The article is devoted to highlighting one of the most important issues in today's environment – modernization of economic legislation on the example of establishing the place of special economic regimes in the system of economic legislation. The author identifies the main challenges facing the Ukrainian legislator today in terms of rethinking and reformatting the basic foundations of the economic law mechanism for regulating economic relations. It is emphasized that the main tasks of reforming economic legislation are as follows: ensuring the highest possible pre-war level of functioning of the economic system of Ukraine under the legal regime of martial law; attracting additional revenues to budgets of various levels; searching for optimal economic and legal solutions for the use of logistics routes for international trade, taking into account the fact of blocking transportation by waterways.

The author also defines the concept of economic legislation and identifies certain groups of legal acts which form the basis of economic legislation of Ukraine and the criteria for their division.

The article examines the economic and legal grounds for determining the role of special regimes of economic activity in special conditions, as well as the importance and possibility of introducing special economic regimes of various types. The author emphasizes the place of special economic regimes in the mechanism of economic recovery and overcoming the challenges associated with the pandemic, the legal regime of martial law.

The author proposes a number of areas aimed at improving the state policy in the field of legal regulation of special regimes of economic activity, taking into account the existing European experience, the current situation in Ukraine, and the specifics of doing business in a full-scale war. The author outlines the main directions of reforming legislation in this area.

The author emphasizes that the special legal regime of economic activity occupies a prominent place in the system of economic legislation: it allows for more flexible modeling of legal provisions with a view to achieving the goals of regulating certain economic sectors, branches of the national economy, and certain territories, and establishes a special procedure for regulating economic relations which is different from the usual one.

Key words: special regime, special economic regime, state policy in the field of economic activity, economic legislation, modernization of economic legislation.

Сьогодні досить активно проходить процес реформування як самого господарського законодавства, так і переосмислення основних підвалин господарського права в цілому. Досить багато різних думок та наукових концепцій щодо того, який же саме вектор розвитку економічної системи обрати. При цьому перед українським законодавцем постали досить значні виклики, які на сучасному етапі розвитку держави потребують нових рішень та позицій. Так, пандемія та повномасштабна війна, прагнення Української держави стати членом Європейського Співтовариства та відігравати значну роль на світовій арені (передусім, у сфері торгівлі та надання послуг) вимагають реформування як самих механізмів правового регулю-

вання економічної системи країни, так і теоретичних підходів до розуміння ролі та значення тих чи інших складових у системі господарського права. Справедливо у цьому контексті наголошує С. М. Білоусов, який зазначає, що в умовах фактичної війни між Україною та РФ першочерговим завданням для вітчизняної правової науки є швидке та оперативне опрацювання питань впливу воєнної складової на процеси функціонування національної економічної системи в умовах запровадження правового режиму воєнного стану [1, с. 8].

При цьому, дані, наведені Прем'єр-міністром України Д. Шмигалем свідчать, що за попередніми розрахунками станом на 16.03.2022 року прямі одноразові втрати

України вже становили 565 мільярдів доларів США [2]. Більш стриманими в розрахунках є експерти аналітичного підрозділу Київської школи економіки, які визначили станом на 17.03.2022 року, тобто за 22 дні збройної агресії, суму збитків України в розмірі 1,8 трлн. грн. або 62,6 млрд. доларів США. При цьому, порівняно з їхньою попередньою оцінкою, оприлюдненою 10 березня 2022 року, обсяг втрат зріс на 330 млрд. грн. або на 8,3 млрд. доларів США [3].

Тобто сьогодні стоять перед законодавцем досить складні завдання у плані забезпечення функціонування економіки України. По-перше, мова йде про забезпечення максимально можливого довоєнного рівня функціонування економічної системи України в умовах дії правового режиму воєнного стану. По-друге, враховуючи той факт, що будь-яка війна вимагає значних витрат з Державного бюджету, то постає завдання також створення правових передумов (зокрема, за допомогою запровадження спеціальних режимів господарювання стимулюючого спрямування) щодо залучення додаткових надходжень до бюджетів різного рівня. По-третє, досить важливим є також віднайдіння можливостей використання логістичних шляхів для здійснення міжнародної торгівлі з урахування факту блокування перевезень водними шляхами (передусім, морськими), а також обмежені ресурси інших видів транспорту.

У цьому контексті досить влучно зазначає Ю. В. Георгієвський, що з метою створення сприятливих правових умов для відновлення нормальної господарської діяльності суб'єктами господарювання в умовах воєнного стану механізми державної допомоги мають застосовуватися до тих суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність, орієнтовану на забезпечення потреб Збройних Сил України та всіх військових формувань та правоохоронних органів, що безпосередньо беруть участь у відсічі збройній агресії РФ проти України, і забезпечення життєво важливих потреб цивільного населення. Безперечно, саме ці сфери наразі мають винятковий соціальний характер, а отже мають спиратися на удосконалені та спрощені механізми державної допомоги [4, с. 52].

Цілком погоджуємось із думкою Щербини Є. М. та Топчія Н. Ю., які констатували факт, що світова економіко-фінансова криза показала повну неготовність вітчизняної економіки протистояти кризовим явищам [5, с. 183].

Якщо акцентувати увагу на основних проблемах та задачах, які сьогодні стоять перед законодавцем у сфері модернізації господарського законодавства, на підставі аналізу думок вчених, практичних працівників можливо виокремити такі основні напрямки модернізації господарського законодавства на сучасному етапі:

1. Вирішення проблеми множинності актів господарського законодавства; спрощення, скорочення та угруповання масиву законів, що становлять правову основу господарської діяльності на засадах зрозумілості, виконаності та системності; досягнення несуперечливості та стабільності дії актів господарського законодавства, закладення підґрунтя для послідовного та логічного розвитку такого законодавства.

2. Узгодження модернізованого господарського законодавства із основними засадами цивільного законодавства.

3. Імплементация прогресивного зарубіжного досвіду законодавчого регулювання економічних відносин, адаптація господарського законодавства України до права Європейського Союзу.

4. Втілення в господарське законодавство принципів сталого розвитку, які у триєдиному взаємозв'язку екологічного, соціального та економічного компонентів мають справити вирішальний вплив на формування та реалізацію основних напрямів державної економічної політики.

5. Конкретизація правових засад організації і здійснення господарської діяльності, заохочення суб'єктів

такої діяльності до дотримання правового економічного порядку; уточнення положень щодо об'єктивно зростаючої ролі саморегульвних організацій у визначенні правил здійснення підприємництва на товарних ринках.

6. Удосконалення нормативного масиву щодо правового статусу суб'єктів господарювання, перегляд та осучаснення організаційно-правових форм господарювання відповідно до європейських підходів.

7. Доопрацювання положень щодо участі держави і територіальних громад у господарських відносинах відповідно до найкращих світових практик та інвестиційних стимулів.

8. Уточнення правового режиму майна, що залучається у господарський (економічний) оборот і використовується для здійснення господарської (економічної) діяльності.

9. Визначення загальних засад комерціалізації прав інтелектуальної власності у сфері господарювання, конкретизація правових форм і порядку введення таких прав до економічного обороту, підстав і способів використання цих прав у вказаній сфері.

10. Унормування умов та правил електронного господарювання.

11. Удосконалення положень щодо способів захисту прав і законних інтересів учасників господарських (економічних) відносин.

12. Систематизація та оптимізація підстав, видів і процедур застосування господарсько-правової відповідальності.

13. Усунення недоліків законодавства щодо здійснення діяльності у базових галузях і сферах економіки (будівництво, транспорт, фінансова діяльність і ін.).

14. Закріплення положень, спрямованих на активізацію інноваційної, інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності.

15. Оновлення положень законодавства з питань ведення господарської (економічної) діяльності в умовах спеціального правового режиму (під час запровадження надзвичайного чи воєнного стану, тощо).

Тобто ми бачимо, що важливу роль у модернізації господарського законодавства відіграють спеціальні режими господарювання.

Якщо вести мову про саму систему господарського законодавства, то її визначають як систему нормативно-правових актів, норми яких у цілому (або їх окремі норми) спрямовано на впорядкування господарського обороту [6, с. 21].

При цьому весь масив нормативно-правових актів, що регулюють (упорядковують) господарський оборот, можуть бути розподілені як за формальною ознакою (юридичною силою нормативного акта), так і за змістовою ознакою (зміст відносин, які вони регулюють) на декілька блоків.

За формальною ознакою до числа нормативних актів, що входять до галузі господарського законодавства, належать Конституція України, міжнародні договори (угоди) за участю України, ГК України, закони України, підзаконні акти (постанови Верховної Ради України, декрети, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, укази та розпорядження Президента України, нормативні акти міністерств, державних комітетів, комісій та інших центральних органів виконавчої влади (правила, накази, інструкції тощо), акти територіальної (локальної) дії місцевих рад та держадміністрацій з господарських питань).

Увесь масив господарського законодавства за змістовою ознакою можна розподілити на низку груп:

1) до першої групи слід віднести нормативно-правові акти, що визначають загальні засади функціонування господарського обороту;

2) до другої групи – нормативно-правові акти, що регламентують порядок легалізації діяльності суб'єктів господарської діяльності;

3) до третьої – нормативно-правові акти, що визначають обсяг та зміст компетенції владних структур та окреслюють коло їх організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю;

4) до четвертої варто віднести нормативно-правові акти, що регламентують правовий статус суб'єктів господарської діяльності;

5) до п'ятої – нормативно-правові акти, що визначають правові та організаційні засади якості продукції, що виробляється суб'єктами господарювання, та технічні параметри виробництва;

6) до шостої – нормативно-правові акти, що спрямовані на впорядкування господарсько-виробничих відносин у межах функціонування окремих виробничих ринків та інституціоналізацію засобів державного регулювання відносин, що виникають у межах цих ринків;

7) до сьомої групи належать нормативно-правові акти, що регламентують порядок здійснення окремих різновидів господарської діяльності;

8) до восьмої – нормативно-правові акти, що регламентують порядок укладення та виконання окремих господарських договорів.

Безумовно, однією з важливих складових, яка посідає чільне місце в системі господарювання, є спеціальний режим провадження господарської діяльності. Постає питання: а де місце в системі господарського законодавства спеціальних режимів здійснення господарської діяльності? Причому варто одразу наголосити, що концептуальних досліджень щодо визначення місця та ролі спеціальних режимів господарювання у системі господарського законодавства проведено не було.

Господарський кодекс України містить спеціальний розділ – Розділ VIII «СПЕЦІАЛЬНІ РЕЖИМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ», де перераховані різновиди спеціальних режимів господарювання. Проте, якщо проаналізувати господарське законодавство, то також норми щодо здійснення певних видів господарської діяльності містить в законах України та підзаконних нормативно-правових актах.

Не вважаємо доцільним детальніше розглядати правову природу, види, ознаки та інші характеристики спеціальних режимів господарювання, бо є значні напрацювання вчених, зокрема, Зельдіної О. Р., Матвєєвої А. В. та наших попередніх працях [7; 8]. Тому одразу ж зупинимось на розгляді місця спеціального режиму господарювання в системі господарського законодавства.

Фактично спеціальний режим господарювання – це особливий порядок регулювання провадження окремих видів господарської діяльності. З одного боку, його можна вважати своєрідним винятком із загального механізму правового регулювання економіки. Спеціальний режим здійснення господарської діяльності запроваджується тоді, коли потрібне втручання держави у обсяги, види, інтенсивність, заохочення або обмеження перебігу окремих видів господарських операцій у різних секторах економічної системи, різних регіонах тощо. При цьому спеціальний режим господарювання не повинен запроваджуватись хаотично: завжди повинен спиратись на державну стратегію розвитку економічної системи країни. І якщо у державній стратегії розвитку національної економічної системи в цілому, розвитку регіону, галузі, сектору економіки тощо закріплюється основний вектор розвитку народного господарства та результати, які повинні бути після застосування передбачених заходів, то сам по собі спеціальний режим господарювання *de facto* реалізує за допомогою системи правових засобів.

Нові цивілізаційні виклики, які постали перед Україною у зв'язку з військовою агресією РФ, зумовлюють і необхідний пошук нових шляхів оперативного реагування та подальшої нейтралізації чи мінімізації тих руйнівних негативних наслідків, що вже спричинені цим вторгненням, причому провідне місце в цих процесах повинна займати державна політика, спрямована на запобігання виникненню критичних негативних загроз та проявів соціально-економічних, політичних ризиків для нашої держави та їх ефективного подолання [1, с. 10]. Одним із таких засобів, найбільш ефективних з нашої точки зору повинні стати якраз спеціальні режими господарювання. Такий висновок випливає із базових характеристик, видів та самої правової природи спеціальних режимів господарювання. Зокрема, із можливості більш гнучкого, «точкового» регулювання, підбору необхідної кількості та конфігурації тих чи інших правових засобів, які дозволять вирішити проблеми розвитку економіки держави в конкретних умовах.

Таким чином, спеціальний правовий режим господарювання займає чільне місце в системі господарського законодавства: він дає можливість більш гнучкого моделювання правових норм з метою досягнення цілей регулювання окремих сфер економіки, галузей народного господарства, окремих територій та встановлює особливий, відмінний від звичайного порядок регулювання господарських відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусов Є. М. Доктринальне та правове забезпечення економічної безпеки України в умовах правового режиму воєнного стану (постановка проблеми): *Economic Activity in the Special Legal Period: scientific collection works of the International scientific and practical conference, March 30, 2022.* / Ed. M. Petrova, S. Hlibko, Veliko Tarnovo, 2022. Publishing House "ACCESS PRESS". URL: http://ndipzir.org.ua/wpcontent/uploads/2022/11/conf_30.03.2022.pdf
2. Втрати України з початку війни перевищили пів трильйона доларів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/16/684108/>
3. Кожен день війни приносить нові збитки економіці України – зазначають у Комітеті з питань економічного розвитку. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220640.html>
4. Георгієвський Ю. В. Проблеми правового регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання в умовах воєнного стану в Україні: *Economic Activity in the Special Legal Period: scientific collection works of the International scientific and practical conference, March 30, 2022.* / Ed. M. Petrova, S. Hlibko, Veliko Tarnovo, 2022. Publishing House "ACCESS PRESS". URL: http://ndipzir.org.ua/wpcontent/uploads/2022/11/conf_30.03.2022.pdf
5. Щербина Є. М., Топчій Н. Ю. Модернізація господарського законодавства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2016. № 5. С. 180–185.
6. Мілш В. С. Господарське право: Курс лекцій: У 2 ч. Ч. 1. Х.: Право, 2008. 496 с.
7. Матвєєва А. В. Спеціальний правовий режим господарювання: поняття і види. *Право та інновації.* 2018. № 4. С. 39–44.
8. С.В. Серебряк До визначення правової природи поняття «спеціальний режим» у сфері господарювання. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2022. № 43. С. 80–90.